

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 19.02.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Adaptasjonsanalyse

Analyse av

- (1) hvordan en adaptasjon er en tolkning av et verk,
- (2) hvilke omformingsprosesser som har foregått når f.eks. et romanunivers har blitt overført til film, og
- (3) hva likhetene og forskjellene mellom de to (eller flere) verkene betyr for vår opplevelse og forståelse av dem.

Adaptasjonene kan f.eks. være medieadaptasjoner, brukeradaptasjoner og/eller sjangeradaptasjoner.

Endringer skaper annerledeshet og dermed spenning hos brukerne om hvordan adaptasjonen er “gjort”. Adaptasjon innebærer dessuten alltid en endring av kontekst. Hver ny adaptasjon sier direkte eller indirekte noe om den samtiden som adaptasjonen oppstår i. Analysen kan inkludere tolkninger av hvordan en adaptert historie speiler den tidsperioden da adaptasjonen ble foretatt.

”The important issue in adaptation studies is what principle guides the process of selection or “triage” [dvs. prioritering] when adapting a novel? What is the “drift” of these changes and alterations? What principles orient the choices?” (Stam og Raengo sitert fra Sørbø 2008 s. 43)

Robert Stam stiller analysespørsmålet “What events [and characters] from the novel’s story have been eliminated, added, or changed in the adaptation, and, more important, why?” (sitert fra Sørbø 2008 s. 42). Primærverket “have been transformed by operations of selection, amplification, concretization, and actualization” (s. 43).

Addendum

“Brief printed matter, less extensive than a supplement or appendix, included in a book or other publication after the work has been typeset because it is considered

essential to the meaning or completeness of the text, usually printed separately on a slip of paper tipped in at the beginning or end of the text. Plural: addenda.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Adespota__

Fra et gresk ord for “herreløs”. Verk av ukjent forfatter (Rehm 1991 s. 3).

Boka *Adespota Papyracea Hexametra Graeca: Hexameters of Unknown or Uncertain Authorship from Graeco-Roman Egypt* “consists of a comprehensive catalogue of hexametric adespota texts transmitted on papyri.” (<http://www.degruyter.com/view/product/184993>; lesedato 27.02.15)

Adligat__

Fra latin “adligatum”: “bundet sammen med”. Betegnelse på et opprinnelig selvstendig verk som er innbundet med et annet verk (Rehm 1991 s. 3).

Adventurefilm__

(_film, _sjanger)

Helten er en eventyrer som opplever spennende og farefulle steder og begivenheter.

“Eventyrene er hans skjebne – møtet med det fremmede i jakten på seg selv. Eventyrfilmen viser gjennom hovedpersonen at erobringen av det ukjente er den beste framgangsmåten for å hevde seg, overleve fare, bestå prøver, løse oppgaver og modnes. Derfor har sjangeren en tydelig romantisk side. [...] Eventyrfilmer av denne typen sikter mot en romlig ekspansjon, mot nye erfaringer, mot det annerledes i tid og rom, mot det uvante, det opphissende, mot å ta i bruk naturen for å fjerne de hvite flekkene på kartet. Fremmede land, folk, kulturer, nedgravde skatter og selve jungelen med sine ville dyr blir erobret. Det dreier seg om jeg’ets selvutvidelse og assimilasjon av det eksotisk annerledes, som viser seg å være et supplement [til jeg’et] og omdannes til en bestanddel av selvet.” (Faulstich 2008 s. 42).

“Adventure Films are exciting stories, with new experiences or exotic locales. Adventure films are very similar to the action film genre, in that they are designed to provide an action-filled, energetic experience for the film viewer. Rather than the predominant emphasis on violence and fighting that is found in action films, however, the viewer of adventure films can live vicariously through the travels, conquests, explorations, creation of empires, struggles and situations that confront the main characters, actual historical figures or protagonists. Adventure films were intended to appeal mainly to men, creating major male heroic stars through the years. These courageous, patriotic, or altruistic heroes often fought for their beliefs, struggled for freedom, or overcame injustice. Modern adventure films, some of which have been successful blockbusters, have crossed over and added resourceful action heroes (and oftentimes heroines). Under the category of adventure films, we can include traditional swashbucklers, serialized films, and historical spectacles (similar to the epics film genre), searches or expeditions for lost continents, “jungle” and “desert” epics, treasure hunts and quests, disaster films, and heroic journeys or searches for the unknown. Adventure films are often set in an historical period, and may include adapted stories of historical or literary adventure heroes (Robin Hood, Tarzan, and Zorro for example), kings, battles, rebellion, or piracy. Adventure films share many elements with other genres – there are numerous examples of sci-fi, fantasy, and war films with characteristics of this genre. Adventure films, in a broader context, could include boxing movies, motor racing films, and films adapted from literary novels (i.e., *King Solomon's Mines* (1937 and 1950), *The Thief of Bagdad* (1924 and 1940), *The Three Musketeers* (1916, 1921, 1933, 1935, 1948, 1973, and 1993), and *The Prisoner of Zenda* (1937, 1952)).” (Tim Dirks i <http://www.filmsite.org/adventurefilms.html>; lesedato 09.08.13)

“Eventyraction som sjanger er nesten like gammel som filmkunsten. På 1920-tallet strømmet folk til kinosalene for å se stumfilmversjoner av “The Mark of Zorro”, “Den siste mohikaner”, “Robin Hood” og “The Thief of Bagdad”. Den store stjerna var Douglas Fairbanks Sr. og seinere kom Clark Gable, Errol Flynn, Tyrone Power og flere. Eventyraction er en slitesterk sjanger. Den er også en noe upresis sjanger, siden den kan inneholde elementer fra mange kanter. De kan foregå på det åpne hav, eller i en galakse langt, langt unna. [...] Det ligger i grunnen i den breie underholdningsfilmens natur å være “eventyrlig”. Helt siden mediets spede begynnelse har man tatt publikum med til fremmede verdener og skumle steder som de fleste av oss holder seg unna i det virkelige liv. Vi betaler i billettluke og forventer å bli tatt med på eventyr. Noen foretrekker romantiske eventyr, andre vil ha action og full fart. Tonen kan være dønn seriøs og skjebnetung, eller actionscenene kan framføres med humor. [...] Eventyraction er en slitesterk og mangfoldig sjanger. Nå er den kommet til Norge. [...] I morgen er det premiere på den første norske eventyractionfilmen noensinne. “Gåten Ragnarok” handler om arkeologen Sigurd Svendsen (Pål Sverre Hagen), som vil komme til bunns i mysteriet rundt Osebergskipet.” (*Dagbladet* 3. oktober 2013 s. 38)

Som eksempler på eventyraction-filmer oppgir Mikael Godø (i *Dagbladet* 3. oktober 2013 s. 39): Fred Niblos *The Mark of Zorro* (1920); George Lucas' *Indiana Jones og jakten på den forsvunne skatten* (1981); Steven Spielbergs *Jurassic Park* (1993); Jon Turteltaubs *National Treasure* (2004).

Advergame

(_ dataspill) Reklame inne i dataspill, for eksempel langs veiene i et bilspill. Kan ikke kobles bort av brukerne. En annen betegnelse for samme fenomen er “gamevertising” (Kasbi 2012 s. 38).

“According to *Wired*'s Jargon Watch, an *advergame* is: “A downloadable or Web-based game created solely to enable product placement.” ” (Wolf og Perron 2003 s. 225).

På tysk foreligger boka *Entertaining Persuasion: Virkningene av advergames på barn* (2011) av Martin Waiguny.

Adynaton

En enorm overdrivelse, som skaper en atmosfære av noe irrasjonelt, fantastisk eller ruslignende, og forekommer f.eks. i barneregler (Peyroutet 1994 s. 74).

Agrafi

Det fenomenet at noen kloke/intellektuelle personer ikke vil skrive ned sine tanker, dvs. ikke overlevere noe skriftlig. Gjelder blant andre Sokrates og Jesus (Demougin 1985 s. 1539).

Agroikos

En karakter i (romerske) komedier. Agroikos er morsom gjennom sin klossethet, sine dumheter og tabber. Han er ofte bondsk-klønede, og representerer “jordklumpens tyngde” (jf. Starobinski 2004 s. 58). Agroikos er ikke bare langsom mellom ørene, men ofte også tjukk og langsom i bevegelsene.

Et eksempel på en slik type utenfor skuespill (komedier) er Sancho Panza i Miguel de Cervantes' roman *Don Quijote* (1605-1615). Han er naiv og enfoldig, storspisende og ganske enfoldig mellom ørene.

Akefal

Eller “akephal”. Fra gresk for “hodeløs”. Ordet brukes innen filologi om en tekst der begynnelsen er tapt/ukjent (Rehm 1991 s. 4).

Akrostikon

(_litterær_praksis) Fra gresk “akros”: “ytterst” og “stichos”: linje (til sammen altså “ytterste rekke”). Et dikt eller annen tekst der begynnelsesbokstavene i hver verselinje eller i hver setning danner et navn eller en forståelig ytring.

“I et akrostikon danner begynnelsesbokstavene i setninger som følger etter hverandre til sammen et ord, et navn eller en setning. Orfikernes hymner, altså tilhengerne av Orfevs, ordnet seg ofte som alfabetiske akrostika.” (Werder m.fl. 1992 s. 105)

“A verse or list of words composed in such a way that certain letters of each line (usually the first and/or last), when read in order of appearance, spell a word, phrase, or sentence. An abecedarius is an acrostic in which the pattern consists of the letters of the alphabet in traditional order. An acrostic can be single, double, or triple, depending on how many words in each line are composed in this way. As a matter of policy, newspaper and magazine editors routinely check verses for acrostics prior to publication to avoid embarrassment. The following well-known example is an all-around acrostic in Latin:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A

R O T A S” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

En vanlig måte å bruke akrostikon på var at begynnelsesbokstavene viste forfatterens navn, et navn som ellers ikke ble oppgitt, og som forble ukjent for dem som ikke oppdaget akrostikonet. Den spanske fortellingen *Celestina* fra

senmiddelalderen inneholder en slik akrostikon med begynnelsesbokstavene i de prologlignende 88 første verselinjene (Wittschier 1993 s. 52).

I tyskeren Herbert Genzmers roman *Amuletten* (1993) danner første bokstav i hvert av kapitlene til sammen ordene “forsvinn i ingenting”. Hovedpersonen i romanen leter blant annet etter tre ord (Röders 2007 s. 77 og 94).

Aksidenstrykkeri

Fra latin “accidens”: “det tilfeldige, foranderlige”. Et trykkeri som arbeider med små skrifter av typen almanakker, blanketter o.l. Et trykkeri for tekster som verken er aviser, tidsskrifter eller bøker (Rehm 1991 s. 5).

Aktivitetsbok

(_sjanger) En bok som inneholder spill, gåter, tegneoppgaver, tips til leker osv. Gjerne tilknyttet en populær film eller bok (et spin-off-produkt).

“A book [...] containing puzzles or word games. Some children’s activity books are oversize. Libraries select judiciously, avoiding formats that require the reader to fill in the blanks or otherwise alter the physical state of the item.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Alazon

Komediens storskrytende person, med litterær opprinnelse i den greske komedien i antikken.

Album

En bok som i utgangspunktet har blanke sider og som er beregnet for å lime inn fotografier, postkort, avisutklipp og lignende, samt å skrive inn forklaringer til bildene, eventuelt lengre tekster. Brukt om alle typer samlebøker for fotografier, frimerker, postkort osv. (Rehm 1991 s. 5).

“George Eastman produced a camera for the Kodak company which could be used by anyone ‘who could wind a watch’ and popular photography became possible. This, of course, led to the appearance of whole new genres of photography, the family album, for example.” (Barnard 1988 s. 117)

Alderdomslitteratur__

(_sjanger, _sakprosa) Litteratur med eldre menneskers ideer og idealer som de mener bør formidles til kommende generasjoner. Hensikten med litteraturen er direkte eller indirekte å bevare det beste fra fortiden, men dette formålet kan forsøkes nådd primært ved å klage over nåtiden.

Eksempler:

Øyvind Asbjørnsen og Bent Hvale (Red.): *Gamle vise menn og kvinner: Tanker til neste generasjon* (2007)

Ingeborg Moræus Hansen: *Gretten, gammel kjerring* (2007)

Alderdomslitteratur er ikke all litteratur om eldre, men må være skrevet av eldre kvinner og menn. Derfor er f.eks. Hilde Haugsgjerds bok *Gammel og glemt* (1986), om omsorgssvikt overfor de eldre, ikke alderdomslitteratur.

Aleksandriner__

En versform/versemål oppkalt etter versromanen *Alexanderromanen* (fra slutten av 1100-tallet) som brukte den (Ligny og Rousselot 2016 s. 8). Hver verselinje består av 12 (eller 13) stavelser, med en cesur halvveis, dvs. tilrettelegging for en kort pause i lesingen.

Alfa__

Fint og lett papir laget av Alfa-planten som vokser i Nord-Afrika. Brukt i bøker fra begynnelsen av 1900-tallet (Blasselle 1998b s. 148).

Alfabet

“The complete set of characters used to write or indicate the speech sounds of a language, usually arranged in traditional order. The roman alphabet used in writing the English language contains 26 letters (5 vowels and 21 consonants), each with an uppercase and lowercase form. The roman alphabets used for other languages may contain fewer or additional letters, with diacritical marks used to indicate specific sounds.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

“The clay-tablet book was technologically mature by the middle of the third millennium B.C. and enjoyed a technical stability without change for two and a half millennia. The decline of cuneiform clay tablets began with the introduction of West Semitic alphabet-like syllabaries in the second millennium B.C. Although bulky, they were a vast improvement over the previous cuneiform and hieratic systems with their many hundreds of symbols. By 1100 B.C. the Greeks had taken over the Phoenician alphabet of twenty-two characters in script and modified it by converting four consonants to vowels and adding five new characters, one of them a vowel, to improve its efficiency and accuracy for writing a non-Semitic language. The two dozen or so characters could be learned much more rapidly than six hundred or so signs, and alphabetic writing could be done far more speedily than cuneiform. Furthermore, since it was difficult to render curved lines on moist clay, as was noted earlier with respect to pictographic writing, papyrus, as a far more suitable material on which to draw curvilinear alphabetic writing, began to replace clay by the sixth century B.C. By the second century A.D. the clay tablet was the first form of the book to have become extinct.” (Kilgour 1998 s. 21)

“The most momentous of Greek accomplishments was the invention of a complete alphabet – complete because it contained vowels: at first five, then six, and finally seven. It was the culmination of the development of writing over two millennia.” (Kilgour 1998 s. 35) “At first the Greek alphabet was written in the Semitic right-to-left direction, but eventually, in the 5th century BC, after a number of attempts to write in a boustrophedon fashion, the current left-to-right direction became firmly established.” (Gaur 1987 s. 119)

Den amerikanske antikkeksperter Eric Havelock har hevdet at alfabetet gjennom den spesielle differensieringen mellom ulike tegn ble et verktøy for tenkning som eldre skriftsystemer ikke var. Tidligere skriftsystemer krevde langt mer hukommelse, mens det alfabetiske systemet avlastet fra dette og ga plass for nytenkning (gjengitt fra Maar, Obrist og Pöppel 2000 s. 53-54). Alfabetet bidro dermed til å endre hele den menneskelige kultur.

Amerikaneren Marc Drogins bok *Biblioclasm: The Mythical Origins, Magic Powers, and Perishability of the Written Word* (1989) “begins where both creation

and destruction had their roots: with that most wonderful gift, the alphabet. He traces the mythic origins of the alphabet in ancient, classical and medieval cultures and relates how letters, words, and numbers had a magical significance in the past. After describing the divine origins of the alphabet, he offers a glimpse of some of the magic and miracles associated with the written word, and goes on to the adventures and vicissitudes of books down through the years.” (<https://rowman.com/ISBN/9780847675029/Biblioclasm-The-Mythical-Origins-Magic-Powers-and-Perishability-of-the-Written-Word#>; lesedato 14.03.17)

Det franske alfabetet talte i et par århundrer kun 23 bokstaver, og det var først i den fjerde utgaven av *Den store franske encyklopedien* i 1762 at det ble etablert en forskjell mellom i og j og mellom y og u. Bokstaven w ble introdusert senere grunnet bruk av fremmedord som kom inn i fransk (Peignot 1967 s. 223).

“Kerckhove (1981) has suggested that, more than other writing systems, the completely phonetic alphabet favors left-hemisphere activity in the brain, and thus on neurophysiological grounds fosters abstract, analytic thought.” (Ong 2000 s. 91)

Allitterasjon

(_litterær_praksis) En type bokstavrim som er vanlig i bl.a. norrøne gude- og helteidikt. Gjelder innledningslyden i betonte stavelser i to eller flere ord. Trykksterke ord som står nær hverandre i teksten begynner på samme konsonant.

“Allitterasjon betegner en ordsammenstilling der to eller flere ord eller trykkttunge stavelser innledes av samme konsonantlyd (enkeltkonsonant eller konsonantgrupper), slik at lyden gjentas. Denne gjentakelsen skaper en klangvirkning når ordene uttales, og oppretter en lydlig sammenheng mellom lydene og ordene de er en del av.” (Claudi 2010 s. 25)

Eksempel: “Vreid var Ving-Tor / då han vakna”. Ikke sjelden inneholder avisoverskrifter allitterasjoner, f.eks. “Friske finter fra Fredriksen”.

Allografi

Skrift som kun skal leses på grunn av sitt innhold, og der vi følgelig ikke skal legge merke til hvilken skrifttype som er brukt eller andre “utvendige” trekk ved teksten. Design-dimensjonen ved skrift blir ikke vektlagt når allografi er målet.

I motsetning til i et maleri, der hvert penselstrøk betyr noe for vår forståelse, oppfatter vi vanligvis skrift allografisk. Det innebærer at vi regner to tekster for identiske uavhengig av hva slags skrifttyper/fonter de er skrevet med i trykte versjoner (Gross 1994 s. 58). Vi ser “gjennom” det typografiske og regner bare med innholdet (det semantiske).

“Teksten som artefakt blir vel å merke ignorert når det gjelder dens virkning på leserne. [...] Den som tilordner tekster allografien, nøytraliserer deres ikoniske og materielle potensial og betoner bare at hver tekst først og fremst framstiller en standardisert versjon av seg selv. [...] Å lese betyr altså å ignorere den konkrete tekstbeskaffenheten som informasjonsbærer” (Gross 1994 s. 58). “Tegnuttrykkets ikonisitet og materialitet kan være forstyrrende faktorer som avbryter bevegelsen fram til det immaterielle tegninnholdet. Denne bevegelsen i retning immaterielt tegninnhold er normen for lesing.” (Gross 1994 s. 59)

Allonym

Når en person utgir en tekst i en annen persons navn.

Forfatteren dekker seg bak navnet til en mer kjent forfatter, og tillegger dermed denne mer kjente forfatteren flere tekster enn vedkommende faktisk har skrevet (Jeandillou 1994 s. 75).

Amoureske

(_sjanger) Brukes både om en musikalsk sjanger og en litterær sjanger. Innen litteraturen handler tekstene om gifte personers utenomekteskapelige affærer. Vanligvis en kort kjærlighetshistorie der hovedpersonene ikke kan gifte seg med hverandre, og der hver av dem bedrar en ektefelle.

Sjangeren var spesielt populær på 1700-tallet (Günter 2008 s. 318).

Den tyske forfatteren Franziska (Fanny) zu Reventlow skrev tekster innen denne sjangeren rundt århundreskiftet 1900.

-ana, -iana

“A suffix added to the name of a person, place, or institution to signify the body of related literature, information, memorabilia, etc., that has accumulated over time (examples: Conradiana, Americana, librarians). In libraries such materials are usually housed in special collections.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Anadiplosis

(_litterær_praksis)

En type tekstbindig der hver setning begynner med de ordene som forrige setning sluttet med. Eksempel: “Vi må alle ha mot. Mot gjør gir oss styrke. Styrken skal vi bruke til å nedkjempe våre fiender. Fiender som truer oss med undergang.”

“Anadiplosis links the end of one stage to the beginning of the next by repetition, as Donne’s sonnets *La Corona* each take the last line of a sonnet to be the opening line of the next in the sequence.” (Chapman 1973 s. 80)

“Anadiplosis is a form of repetition in which the last word of one clause or sentence is repeated as the first word of the following clause or sentence. Note that this means that every example of antimetabole contains an example of anadiplosis. Antimetabole refers to a set of sentences or clauses which repeat two words or phrases, but in reverse order such as “work to live, don’t live to work.” However, not every example of anadiplosis is also an example of antimetabole, such as in “What I want is freedom. Freedom to live.” Only the final word of a sentence or clause must be repeated to qualify as anadiplosis. The word anadiplosis comes from the Greek for “a doubling” or “folding up.” The definition of anadiplosis thus comes from this sense of repeating or doubling a term to make it more significant. [...] Anadiplosis is a very effective rhetorical device, and thus can be commonly found in political speeches and movies. Here are some examples of anadiplosis from popular movies:

- “They call for you: The general who became a slave; the slave who became a gladiator; the gladiator who defied an Emperor. Striking story.” – Commodus, *Gladiator* (2000 film)
- “Strength through purity, purity through faith.” – Chancellor Adam Susan, *V for Vendetta*
- “Fear leads to anger. Anger leads to hate. Hate leads to suffering.” – Yoda, *Star Wars*

There are also plentiful examples of anadiplosis in famous speeches, such as in the following:

- “And so even though we face the difficulties of today and tomorrow, I still have a dream. It is a dream deeply rooted in the American dream.” – Martin Luther King, Jr. “I Have a Dream” speech
- “Tonight, we are a country awakened to danger and called to defend freedom. Our grief has turned to anger, and anger to resolution.” – George Bush, 2001
- “Don’t you surrender! Suffering breeds character; character breeds faith; in the end faith will not disappoint. You must not surrender....” – Jesse Jackson, 1988 Democratic National Convention
- “Once you change your philosophy, you change your thought pattern. Once you change your thought pattern, you change your attitude. Once you change your attitude, it changes your behavior pattern and then you go on into some action.” – Malcolm X” (<http://www.literarydevices.com/anadiplosis/>; lesedato 03.04.16)

Anafor

(_litterær_praksis) Gresk ord for “tilbakeføring”. Gjentakelse av samme ord i begynnelsen av ulike verselinjer eller i to eller flere setninger etter hverandre.

“Anaphora is a literary and rhetorical device in which a word or group of words is repeated at the beginning of two or more successive clauses or sentences. This technique adds emphasis and unity to the clauses. For example, look at the function of the words “if only” in the following sentence: “If only I hadn’t gone to the market that day, if only I hadn’t dropped my bag, if only we hadn’t met.” Also sometimes called epanaphora, the word anaphora comes from the Greek for “carrying back”. [...] Anaphora and epiphora (also known as epistrophe) are related concepts in that they both are techniques involving repetition. While the definition of anaphora is that the repetition comes at the beginning of adjacent clauses, repetition in epiphora comes at the end of clauses. If these two devices are used together, the effect is called symploce. [...] Many orators and politicians use anaphora in their speeches to reinforce certain ideas and to make them stand out to the audience. One of the most famous examples of anaphora in a speech is from Martin Luther King Jr.’s address at the 1963 March on Washington. In fact, the anaphora is so famous that it has retroactively become the name of the speech: I have a dream. After a gospel singer called out “Tell them about the dream, Martin!”, Martin Luther King Jr. departed from his typed-up speech and began to extemporize, repeating the phrase “I have a dream” many times over.” (<http://www.literarydevices.com/anaphora/>; lesedato 31.03.16)

“Hvis gjentagelsen består i at et ord eller uttrykk flere ganger innleder ulike sammenhenger, har vi å gjøre med en ANAFOR: “Alle Tuvor er gøynde under

alnedjup Snø; alle Steinar er burtkomne, alle Aastoppar yvibreidde” (Garborg).”
(Dahl 1975 s. 87)

Første halvdel av Henrik Wergelands dikt “Hvor ofte skal Gud takkes?” er slik:

“Så mange ganger som der er sand
på havets bunn og på flodens strand,

som der er blomster på eng om våren,
som der er dråper av blod i åren,

som der er stjerner på nattens hvelv,
som jeg har syndet mot Gud, jeg selv,

som der i skogen er bær og blader,
og strå og agner i bondens lader,

som der er torner i nypehekk,
som der er småfisk og sten i bekk,

som treet kløves kan uti splinter,
som sneens flokker i barsken vinter,”

Den franske forfatteren Émile Zolas åpne brev “Jeg anklager” (1898; publisert i en avis) har en “anatorisk struktur” der “Jeg anklager” gjentas (Joch og Wolf 2005 s. 150).

Den svenske dikteren Karl Vennbergs dikt “Om det fanns telefon” (1944) inneholder bl.a. disse verselinjene:

“Om det fanns telefon i närheten
skulle vi kunna ringa upp ett sjukhus
[...]
Om vi hade tillgång till en bår
skulle vi kunna forsla fram den sjuke till en väg
där det kunde komma en bil
om inte bensinen gick åt till bombplanen
eller en bondkärria
om inte böndernas hästar hade rekvirerats för kriget.
[...]
Om vi hade haft en bår
[...]
Om liket ska vi emellertid slåss
om rätten att begrava
den västerländska kulturens

stympade lemmar.”

Gjentagelsen av ordet “om” gir dette diktet preg av å bestå av en rekke hypotetiske antakelser. Diktet har en anaforisk struktur der disse gjentakelsene gir en utmattende følelse. Språket i diktet minner om instruksjoner i en lærebok (om håndtering av en avdød person). Diktet avdekker mange “nivåer” av umuligheter, og ender opp med å sammenligne liket med den vestlige kultur. Det siste “om” i diktet er en preposisjon – ikke en konjunksjon slik som tidligere – og skiller seg dermed ut. Diktet handler om en serie stengte muligheter, et håpløst tilfelle.

Den amerikanske beatpoeten Allen Ginsberg publiserte i 1956 samlingen *Howl and Other Poems*. Han ble berømt og beryktet for diktet “Howl”. “Ginsberg’s repetition of the word “who” at the beginning of his lines in part I and his repetition of the word “holy” in the “Footnote” are examples of a rhetorical device known as *anaphora*. Anaphora is a literary device whereby certain words are emphasized through their repetition at the beginnings of clauses or lines. In this poem, the repetitions reflect the use of a mantra in meditation. The mantra is a sound that is repeated in order to quiet the mind in a similar way to the breath control in shamatha meditation. In the case of the word *holy*, the meaning of the word reflects the intended spiritual effects of the mantra-style repetition. [...] In choosing the word *holy* for his anaphoric pattern, Ginsberg is consciously echoing the final line of William Blake’s *The Marriage of Heaven and Hell*. In the section “A Song of Liberty,” after castigating religious hypocrites for claiming that the failure to act on their desires is a virtuous virginity, Blake concludes with the statement that every living thing is holy. Ginsberg, in the “Footnote,” makes the same point through imagery. He closely juxtaposes the lowly and (in conventional morality) the profane with the divine, all under the umbrella of holiness. The tramp is elevated to the same level as the angels; the rhythms of bebop are equated in their transformative power with the apocalypse, the end of creation itself. [...] Part II and the “Footnote” have a parallel anaphoric structure, in that each part mirrors the other with the repetition of a key word, respectively, “Moloch” and “holy.” These two concepts are antithetical, or in opposition, to each other.” (David E. Pozen m.fl. i <https://www.encyclopedia.com/literature-and-arts/literature-english/american-literature/howl>; lesedato 15.04.23)

Den amerikanske forfatteren Padgett Powells novellesamling *Typical* (1991) har en novelle kalt “Dr. Ordinary” der hver setning begynner med “He found ...” og en novelle kalt “General Rancidity” der hver setning begynner med “He ran ...”.

“Anafor er en serie setninger som begynner med samme ord eller frase, og det betyr helt bokstavelig “jeg gjentar”. Anaforen var strategien og det som sammenfattet Martin Luther Kings mest slagkraftige del av talen “I have a dream”. Bruk anaforer for at tilhørerne skal huske. Men det er også et faremoment. Et klassisk eksempel er Bosse Ringholms uttalelse på en pressekonferanse i 1999, der metoden nettopp var å bruke en anafor. Ringholm svarte likt på alle spørsmålene under hele møtet: “Hun

(Inga-Britt Ahlenius) har uttrykt interesse for et annet oppdrag.” Men en gjentakelse fungerer jo ikke så godt hvis man får forskjellige spørsmål. I stedet for en parafase, som er variasjoner av samme svar, kjørte han på med en anafor – identiske svar gjentatte ganger. Om en journalist hadde spurt: “Danser du salsa?” ville Ringholm antagelig ha fortsatt med den samme anaforen.” (Eksvärd 2012 s. 58)

Anakoluti

(_litterær_praksis) Et brudd i en ytrings syntaks (Reboul 2009 s. 235), “a syntactical interruption or discontinuity” (Johnson 1987 s. 23). En uvanlig, rar grammatisk/syntaktisk overgang inne i en setning.

En fortellings konstruksjon avbrytes (Barthes 1972 s. 175).

Anakoluti kan oppfattes som et tegn på spontanitet, som om taleren blir revet med av sine følelser (Patillon 1990 s. 114). Det er en “avstandens poetikk” med stillhet mellom artikulasjonene (Barthes 1972 s. 113-114).

“The similarity between anacoluthon and parabasis stems from the fact that both figures interrupt the expectations of a given grammatical or rhetorical movement.” (Man 1979 s. 300)

Anakronisme

Feildatering av begivenheter eller uhistorisk tidskoloritt i en tekst.

Analyse

(_sjanger) Fra gresk “analysis”: “oppløsning”. Å “løse” deler fra hverandre for å se på dem hver for seg og hvordan de henger sammen i helheten.

Hele bøker kan være analyser, f.eks. Zygmunt Baumans *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser* (på norsk 1998)

Mange studentoppgaver har “analyse” i tittelen og inngår i analyse som sjanger.

Andaktsbok

(_sjanger) Bok med småtekster som egner seg til andakter.

“Hver kveld ba han [min far] kveldsbønnen ved sengekanten før han lå og leste et stykke Wisløff [dvs. fra Carl Fredrik Wisløffs andaktsbok]. Det samme gjorde 200 000 andre. Man kan nesten ikke fatte hvilken betydning en slik bok må ha hatt på hans sinn og holdninger.” (Per Bjørnar Grande i *Dagbladet* 26. august 2008 s. 42) Den norske teologen Carl Fredrik Wisløff skrev flere andaktsbøker, bl.a. *Hvil eder litt* (1938) og *Daglig brød: Andakt for hver dag i året* (1981).

Andaktsbøker er ofte i lite format slik at de skal være lette å ta med seg på reiser og bære på seg.

Anepigrafa

Tysk: “Anepigrapha”. Et skrift uten tittel (Rehm 1991 s. 9).

Anklageskrift

(_sjanger) Anklager personer, grupper eller en stat for urettferdighet og overgrep.

For eksempel Tore Sandbergs *Overgrepet: Justismordene på Fritz Moen* (2007).

“Anna Wahlgren er Sveriges mest berømte mamma – en Astrid Lindgren innenfor den pedagogiske litteraturen for småbarnsforeldre. I Norge er hun mest kjent for den 800 sider store *Barneboken* (1983), som veileder foreldre fra graviditeten og helt frem til tenåringsalderen. Boken er solgt i over én million eksemplarer, og var inntil nylig en del av knippet med selvhjelps litteratur nybakte mødre tilbys på helsestasjonen. Alle som har fått barn i Sverige og Norge de siste tretti årene, har et forhold til Anna Wahlgren, som fikk ni barn med tre menn og var gift hele syv ganger. I mange år forsørget hun familien sin alene – i begynnelsen skrev hun alltid mens barna sov. Offentlige opptredener med den nykjemmede og veloppdragne søskenflokket fremsto som pant på at Wahlgrens metode faktisk virket. Datterens bok [Felicia Feldts bok *Felicia försvann*, 2012] gir baksiden av dette glansbildet. [...] Nå er offentlige fader- og modermord ikke noe den norsk-svenske

offentligheten er ukjent med. Jan Myrdal i Sverige og Jørgen Sandemose i Norge etablerte sjangeren. Karl Ove Knausgård har tatt den et skritt videre. Beskrivelsen av omstendighetene rundt farens begravelse i den selvbiografiske *Min kamp I*, ble også heftig imøtegått av farens familie. Farens bror mente at Knausgård ga seg selv en for stor rolle, og at han hadde valgt sin mors side i konflikten mellom foreldrene.” (*Morgenbladet* 23.–29. november 2012 s. 4)

Anmeldelse

En kritisk vurdering av en bok, en film, et dataspill eller et annet verk, vanligvis skrevet til potensielle kjøpere, seere osv. etter at verket nylig er publisert. En anmeldelse har alltid et subjektivt innslag. To personer vil ikke oppfatte samme verk helt likt. Anmeldelsen er en vurderende tekst som inneholder en “dom” om verket, men også eksempler og argumentasjon. Det legges visse kriterier til grunn for vurderingen: om verket er enhetlig, komplekst, overbevisende m.m.

Anmeldelsen kan brukes som en veiledning om en bok, film e.l. er verd å bruke tid på. Mange personer velger eller velger bort verk på grunnlag av anmeldelser de har sett eller hørt. Anmeldere har dermed en viss makt gjennom det de skriver. Et verk kan bli en økonomisk fiasko eller suksess på grunn av anmeldelser.

Anonym utgivelse

Noen forfattere velger å unngå å bruke psevdonym, selv om de ikke vil oppgi sitt navn. Da kan en løsning være f.eks. å ha “anonym” på bokomslaget (slik som i *Anonym: Kinderegg-effekten: En miljøthriller om mord, makt og mye penger*, 2007), eller “By a lady” (på omslaget til Jane Austens *Sense and Sensibility*) eller lignende, eller utelatelse av enhver betegnelse på forfatteren.

Det har vært “en av anonymitetens historiske funksjoner [...] å skape oppmerksomhet og få leseren til å spekulere omkring tekstens opphavsmann. Ganske slik “Anonymous” bak *Primary Colors*, nøkkelromanen hvor hovedpersonen minnet mistenkelig om en viss Bill Clinton, klarte det i 1996, inntil forfatteren Joe Klein ble avslørt. [...] Litteraturforskeren John Mullan har nettopp utgitt en bok kalt *Anonymity: A Secret History of English Literature*, en imponerende eksempelsamling fra anonymitetens trykkehistorie. På 1700-tallet var anonymitet regelen snarere enn unntaket i publiseringen av litteratur i Storbritannia. Så sent som i århundrets tre siste tiår ble over 70 prosent av romanene utgitt anonymt, og i det neste århundrets tre første utkom fremdeles rundt halvparten av romanene uten forfatterens navn. [...] Slik Mullan fremstiller det, er det umulig å

forstå den britiske romanens historie uten å forstå anonymitetens og pseudonymitetens historie. Da en dame ved navn Jane Austen utga sin første roman, var det som “A Lady”, en så alminnelig og attraktiv forfatterbetegnelse at også adskillige menn benyttet seg av den. For mange handlet anonymitet om at det var vulgært og “ungentlemanly” å sette ting på trykk, og kanskje var det slik for den enormt populære Sir Walter Scott, i årevis kjent som “Den store Ukjente”.” (*Morgenbladet* 29. februar–6. mars 2008 s. 34-35)

“For samfunnsrefser som Swift og Pope handlet det dessuten om å skape usikkerhet og stimulere til spekulasjon. Det vi nå tenker på som den tidlige romanen, var forresten ofte en selvbiografi i fiksjonsform som oppga å være skrevet av hovedpersonen. Det gjaldt bøker som *Robinson Crusoe*, *Pamela* og *Moll Flanders*. Så begynte jakten på den usynlige forfatter. På 1800-tallet ble det å gjette forfatterens kjønn så å si en del av lesningens gleder. Kvinner skrev under med mansnavn for å unnsnippe kjønnskategoriene, mens enkelte menn gikk motsatt vei. Lesernes interesse for å identifisere forfatteren, var med på å forme deres grunnleggende forståelse av teksten, og deres fortolkninger. Stort sett ble det etter hvert likevel slik, påstår Mullan, at det siste en anonym forfatter ønsket, var å forbli ukjent.” (*Morgenbladet* 29. februar–6. mars 2008 s. 35)

Den nederlandske 1600-tallsfilosofen Baruch Spinoza ga ut sitt verk *Tractatus theologico-politicus* (1670) uten noe forfatternavn. I førsteutgaven ble det opplyst av forleggeren var “Heinrich Künrath, Hamburg”. Men en forlegger med dette navnet fantes ikke. Den egentlige forleggeren var nederlenderen Jan Rieuwertsz (Vries 1970 s. 107). Mange lærde lesere av Spinozas latinske traktat ble opprørt over innholdet. Spesielt var hans benektelse av Guds evner til å gjøre undere provoserende for kirken. Det kom mange smedeskrifter mot den til å begynne med ukjente forfatteren (Vries 1970 s. 114-115).

Det går an å oppgi sitt navn uten å si at man er forfatteren. Den franske romanforfatteren Étienne-Léon de Lamothe-Langon oppga seg selv som oversetter av de bøkene han sannsynligvis hadde skrevet selv (Didier 1989 s. 105-106).

Den britiske 1700-tallsfilosofen David Hume publiserte boka *Treatise of Human Nature* (1739) anonymt. “Dette var ikke fullt så merkelig som det kan høres ut. Flere andre filosofiske verker ble i Humes samtid utgitt anonymt, og det av forfattere som den gang hadde og delvis fremdeles har kjente navn: Baxter, Hutcheson, Mandeville og Wollaston. Av disse er det Hutcheson som fremdeles er kjent, og han publiserte alltid sine engelske skrifter anonymt. Muligens kan dette ha sammenheng med at de lærde den gang kanskje av og til skammet seg over å publisere på “almuens” språk, på liknende måte som en del vitenskapsmenn i våre dager skammer seg litt over eventuelle populære publikasjoner.” (Hiorth 1972 s. 14)

Voltaires roman *Candide, eller optimismen* (1759) ble utgitt anonymt, og med “oversatt fra tysk” av en mystisk ”Herr doktor Ralph” på tittelbladet, noe Voltaire sikkert tok med for å forvirre sensurmyndighetene.

Den tyske advokaten Theodor Gottlieb von Hippels *Om den borgerlige forbedring av kvinner* (1793) ble utgitt anonymt. Hans radikale kvinnesyn passet etter hans egen mening for dårlig sammen med hans arbeid som advokat og senere borgermester i Königsberg. Hippel mente at kvinner burde bli fullverdige medlemmer i samfunnet, med samme rettigheter som menn (Krähmer 2018 s. 56-57).

Noen adelsmenn har valgt å utgi bøker anonymt når innholdet ikke ble ansett som passende for en adelsmann. Den franske markien Hervey de Saint-Denis ga i 1867 ut boka *Drømmene og måtene å styre dem på: Praktiske observasjoner* uten forfatternavn. Denne boka er basert på Hervey de Saint-Denis’ femårige notater om sine egne drømmer, skrevet ned i 22 notatbøker. Han lagde også tegninger som skulle vise ting han hadde drømt.

Ofte er ikke forfatterne av reiseguidebøkene på 1800-tallet oppgitt i bøkene, og en av grunnene kan være at forfatterne skrev for å tjene penger og ikke ønsket sitt navn knyttet til slike bøker. De ville ikke skade sitt renommé som seriøse forfattere av annen litteratur (Guilcher 2011). En annen grunn til anonymiteten var at forlagets sjef og forlagsredaktørene ønsket at bøkene i en reiseguideserie skulle ha en enhetlig stil, uten individuelt særpreg.

“I 2006 utga Kagge forlag “Kongepudler”, en satirisk roman der den anonyme, men tydelig velinformerte forfatteren beskrev hvordan Trond Giske og Ari Behn planla å gripe makten etter Jens Stoltenbergs avgang. Boka utløste en voldsom jakt på identiteten til forfatteren i pressen. Men forfatterne [sic] klarte å bevare anonymiteten [...] Å være anonym blir bare mer og mer morsomt [uttalte forfatteren]. Særlig setter jeg pris på å overhøre diskusjoner om hvem jeg er. Jeg er lei av forfatteres uendelige merkevarebygging. Flere forfattere bør la verkene tale for seg selv.” (*Dagbladet* 14. juni 2008 s. 62)

Kagge forlag ga i 2011 ut boka *Mordet på anonym* med “Anonym” oppgitt som forfatter. “I april kommer hans/hennes første krim, *Mordet på Anonym*. Den ukjente forfatteren er som man forstår innblandet i boken, som foregår på et krimcruise med forfattere fra norsk og skandinavisk bokbransje. Heller ikke denne våren er vi garantert å få vite hvem som dekker seg bak Anonym. Forlaget har lovet å avsløre forfatteren når noen gjetter riktig. Erling Kagge påstår at det har ingen gjort.” (http://www.aftenposten.no/kul_und/litteratur/article3997350.ece; lesedato 18.02.11)

En annen strategi er å identifisere seg som forfatter ved å henviser til tidligere, eventuelt anonyme verk: “by the author of Waverley” o.l. (Jeandillou 1994 s. 83-84).

Antanaklasis

(_litterær_praksis) En type rim/gjentakelse der ord er like bortsett fra i den betonte vokalen i ordene: “hviske og tiske”, “rusk og rask”, “kriker og kroker”, “handel og vandel”.

Betegner også det at samme ord brukes to ganger, men med en (liten) forandring/glidning i betydningsinnhold (Reboul 2009 s. 225). “We must all hang together, or assuredly we shall all hang separately.” (Benjamin Franklin) Det er et “clever wordplay in which the same word is repeated twice with different meanings. When I say “Time flies like an arrow. Fruit flies like a banana,” I’m using antanaclasis. In the first sentence, flies is a verb (time flies). In the second sentence, it is a noun (fruit flies – they like bananas).” (Raymond Malewitz i <https://liberalarts.oregonstate.edu/wlf/what-zeugma>; lesedato 08.08.22)

Antisemittisk litteratur

Alle de fire evangelistene – Matteus, Markus, Lukas og Johannes – inkluderer episoden der jødene heller vil at Barrabas enn Jesus skal slippes fri, en episode som har blitt brukt i argumentet at “det var jødene, ikke romerne, som drepte Jesus”. I kapittel 27 i Matteus-evangeliet blir hendelsen beskrevet slik: “Hver høytid pleide landshøvdingen å gi en fange fri, den folket ønsket. På den tiden hadde de en beryktet fange som het Jesus Barabbas. Pilatus spurte nå folkemengden som hadde samlet seg: “Hvem vil dere at jeg skal gi dere fri, Jesus Barabbas eller den Jesus som kalles Messias?” [...] overprestene og de eldste fikk overtalt folkemengden til å kreve Barabbas frigitt og Jesus drept. Landshøvdingen tok igjen til orde og sa: “Hvem av de to vil dere at jeg skal gi dere fri?” De svarte: “Barabbas!” “Hva skal jeg da gjøre med Jesus, som kalles Messias?” spurte Pilatus. Alle som en ropte: “Han skal korsfestes!” Han spurte: “Hva ondt har han da gjort?” Men de skrek bare enda høyere: “Han skal korsfestes!” Da Pilatus så at ingenting nyttet, men at uroen bare økte, tok han vann, vasket hendene mens mengden så på, og sa: “Jeg er uskyldig i denne mannens blod. Dette blir deres sak.” Og hele forsamlingen svarte: “La blodet hans komme over oss og våre barn.” Da ga han dem Barabbas fri, men Jesus lot han piske og overga ham til å bli korsfestet.”

I 1869 ble *Kahals bok* delt ut gratis til russiske statstjenestemenn. Boka var skrevet av Jacob Brafmann, en jøde som hadde konvertert til ortodoks kristendom. Brafmann hevdet i boka at han hadde avslørt at det fantes hemmelige jødiske foreninger som i enhver by skulle bidra til at jødiske handelsfolk utkonkurrerte kristne handelsfolk (Boltanski 2013 s. 271). Til slutt skulle jødene overta all eiendom. *Kahals bok* ble trykt på den russiske statens regning.

Andre eksempler:

Henri Roger Goguenot des Mousseaux: *Jøden, jødedommen og jødifiseringen av kristne folk* (1869)

Edouard Drumont: *Det jødiske Frankrike* (1886)

Adolf Hitler: *Min kamp* (1925-26)

Den franske forfatteren Louis-Ferdinand Céline stod på 1930-tallet fram “som racistisk tænk: I årene op til og under krigen udgav han en række racistiske pamfletter – *Bagatelles pour un massacre* (1937), *L'École des cadavres* (1938) og *Les Beaux Draps* (1941) – der alle rettede sig mod jøder. [...] Jødehadet voksede med en række offentlige skandaler og affærer i det unge, franske demokrati. I flere tilfælde fik jøder skylden, og som forfatteren Emile Zola formulerede det i sit åbne brev *J'accuse*: Frankrig var “beskæmmet” af “jagten på ‘beskidte jøder’”. Anti-semitismen forgrenede sig ud i litteraturen, og en racistisk litterær tradition opstod med en af periodens største bestsellere, Édouard Drumonts 1.200-sider lange smædeskrift mod jøder, *La France Juive: essai d'histoire contemporaine* (1886). Heri tilskrev Drumont epokens mange opfindelser den ariske mand, som den jødiske mand, semitten, lukrerede på som en parasit: “Semitten er merkantil, pengegrisk, intrigant, spidsfindig, snu; Arieren er entusiastisk, heroisk, ridderlig, uselvsk, oprigtig, tillidsfuld indtil det naive (...) Semitten har ingen skabende evner; i modsætning opfinder Arieren; ikke den mindste opfindelse er lavet af en Semit. Denne derimod udnytter, organiserer, producerer på den skabende Ariers opfindelse gevinster, som han ganske naturligt vogter for ham”. (Mads Kjeldgaard i <http://atlasmag.dk/kultur/b%C3%B8ger/rejse-til-hadets-ende>; lesedato 03.05.17)

Antistasis

(_litterær_praksis) “A less familiar trope involves the repetition of a word – the ‘same’ word – in a different context (‘whenever I fly in an airline I feel trapped, as if I were a fly in a bottle’).” (Snyder 1998 s. 113)

“In the stories we tell ourselves, we tell ourselves.” (Michael Martone)

Antonomasia

(_litterær_praksis) Bruk av et særnavn som om det var et samnavn. Et eksempel er at den romerske rikmannen Maecenas har gitt opphav til begrepet mesen (Beugnot 1994 s. 56).

I Frankrike har kvinnenavnet Nana blitt en antonomasia, med opprinnelse i forfatteren Émile Zolas skildring av en luksusprostituert kvinne ved navn Nana (Charpentier 2006 s. 79). En “nana” brukes om en ung kvinne. Tilsvarende brukes “en Harpagon” i stedet for “en gjerrigknark” (Charpentier 2006 s. 79). Harpagon er svært kjent fra et skuespill av Molière.

Aoide

Gresk “aoidós”.

Litteraturprofessor Jon Haarberg kaller en aoide for “en omreisende sanger [...] som sosialt står langt under de heltene eposet fremstiller” (Haarberg, Selboe og Aarset (2007 s. 35).

Demodokos i *Odysseen* er en aoide (Detienne og Vernant 1974 s. 268). Han synger for kong Alkinous og hans menn, og for den skipbrudne Odyssevs mens helten befinner seg på øya Scheria. (Demodokus er en av personene i den britiske forfatteren Robert Graves’ historiske roman *Homer’s Daughter*, 1955.)

Apograf

“A text that is an exact copy made from an exemplar.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05) “An apograph is a new manuscript produced by a copyist who is copying a text found in an earlier manuscript, an exemplar. If the older manuscript is still extant the apograph is generally not used when a text is edited, since it contains nothing of independent value regarding the textual contents (*codex descriptus*). However, if a part of the older manuscript is not legible or even lost, the apograph may be used to provide information about that particular part. In addition, the apograph will provide the scholar with interesting information about the transmission of the text.” (<https://wiki.hiit.fi/display/stemmatology/Apograph>; lesedato 28.02.17)

Apokalypse

(_sjanger) “A medieval manuscript devoted to the second coming of Christ and the events preceding it, as described in the Book of Revelation of the New Testament. In *Understanding Illuminated Manuscripts* (Getty Museum/British Library, 1994), Michelle Brown notes that although Apocalypse manuscripts existed in the early Middle Ages, they were especially popular in 10th- and 11th-century Spain, where the text was often integrated with commentary and lavish illustration, and also in England from about 1250-1275.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Apokryf

Fra gresk “apokryptein”: “skjule”. En gammel jødisk eller kristen tekst som ikke er inkludert i Bibelen.

“Writings that scholars consider to be of dubious authorship or authenticity (not genuine), for example, the 14 to 15 books of the Greek translations of the Old Testament (Septuagint), known as the Apocrypha, accepted as authoritative by the Roman Catholic and Greek Orthodox churches but rejected in Judaism and not considered canonical in Protestantism.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Aposiopese

(_litterær_praksis) Et plutselig avbrudd i en setning. En er så overveldet av følelser at en ikke kan snakke skikkelig, bare stakkato, oppstykket og med avbrutte ord.

Talen avbrytes ved f.eks. et emosjonelt høydepunkt (Ludwig 1990 s. 121). Virkemidlet brukes i den engelske dikteren Gerard Manley Hopkins’ dikt “The Wreck of Deutschland” (skrevet 1875-76, publisert i 1918):

“But how shall I ... make me room there:
Reach me a ... Fancy, come faster –
Strike you the sight of it? look at it loom there,
Thing that she ... there then! the Master,
*I*pse, the only one, Christ, King, Head:

[...]"

“Aposiopesis is the rhetorical device of breaking off in the middle of speech. The sentence or thought is unfinished and the end left to the imagination of the interlocutor or audience. This can signify a speaker’s unwillingness or inability to continue for any number of reasons. Usually these reasons have to do with an extreme emotion interfering with continuous thought processes, such as fear, anger, joy, etc. Aposiopesis can also signal modesty, an epiphany, or when the speaker means to be suggestive to his or her interlocutor. Sometimes the silence that ensues from an aposiopesis example is called a “pregnant pause.” [...] There are many common phrases that we say in English which become aposiopesis examples. The following common beginnings of phrases are often left unfinished:

- Don’t go there, or else...!
- If only...
- Why I oughta...
- How could you...?

[...] Aposiopesis is used when speaking, and thus it’s most common to find aposiopesis examples in plays and in dialogue in novels. It’s also possible, however, to find examples of aposiopesis in a novel if the narrator is a character in the novel and feels a strong emotion about what he or she is describing and thus breaks off. [...] The final paragraph of F. Scott Fitzgerald’s *The Great Gatsby* contains an excellent aposiopesis example. The narrator, Nick Carraway, is commenting on Gatsby’s continued belief in the American Dream and that someday he will achieve it. Fitzgerald brilliantly trails off after “one fine morning” in order to demonstrate the hope that everything will come true and be fixed sometime in the hazy future, though the characters are unclear about how to attain that future.” (<http://www.literarydevices.com/aposiopesis/>; lesedato 06.04.16)

“Tegnsetting understreker eller vekker en følelsesreaksjon. Uten de tre prikkene “...” ville ikke aposiopese være mulig. De mimer i teksten den måten som følelser tar pusten fra oss på [...] de virker som hull i luften der ordene alltid er truet med å gå tapt; det er dermed opp til leseren eller tilskueren å fylle inn de tomrommene som finnes i teksten.” (Anne Coudreuse i <https://ml.revues.org/379>; lesedato 12.07.16)

Den franske dikteren Jean Racine bruker ofte aposiopese i sine tragedier (som er skrevet på vers), når en sterk følelse fører til avbrudd i talen (Spitzer 1970 s. 287).

I den svenske 1700-tallsdikteren Bengt Lidners diktning “oppträder en retorisk figur, som på sätt och vis är modellen för hela Lidners framställningssätt, och som han gärna tar till vid avgörande stegringspunkter: *aposiopes*, avbrottet av en påbörjad mening. Diktjaget-berättaren överväldigas av känsla och faller i ett slags stamning av utrop och satsfragment, eller ser sig oförmögen att fullborda

tankegangen på grund av den affekt eller de betänkligheter den väcker. “Hvem? Du?... jag rasar... Du! mig glömma... Juliette?” Detta är ett av retorikens starkaste verkningsmedel, talaren som med bruten stämma och låtsad förvirring låter diskursens tråd förlora sig i det utsagda och demonstrerar tankens outhärdliga tyngd med ett naturligt, gestiskt tecken. [...] Det är att införa ett element i texten, som går utöver den språkliga meningen och som egentligen tillhör actio, framförandet. Lidner gör texten till en scen för det poetiska talets födelse. Det skrivna skall vara det direkta avtrycket av upplevelsens nu och dela händelsernas presens. [...] refererar vad han i sitt exalterade tillstånd tänker och skådar, i direktsändning från den inre katastrofplatsen.” (Engdahl 1986 s. 120-122)

Betegnelsen blir också brukat om en taushet som kommenteras av talaren selv, for å gi mer vekt til det som sies: “Jeg vil ikke si hva jeg vet om akkurat dette.” (Reboul 2009 s. 235) Det dreier seg her om å holde tilbake noe eller om en avbrytelse som lar tilhørerne (i tanken) fullføre setningen selv (Reboul 2009 s. 133).

Appendiks

“A part of a written work, not essential to the completeness of the text, containing complementary information such as statistical tables or explanatory material too long to be included in the text or in footnotes or endnotes [...]. An appendix differs from an addendum in having been planned in advance as an integral part of the publication, rather than conceived after typesetting occurs. Appendices usually appear in the back matter, following the text and preceding the notes, glossary, bibliography, and index.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Arbeidstittel

Den franske naturalisten Émile Zola vaklet mellom ni forskjellige titler til *Livsgleden* og hele 133 tittelmuligheter for *Menneskedyret*, begge romaner i hans Rougon-Macquart-serie (Chevrel 1982 s. 95). George Orwell hadde både *1980* og *1982* som arbeidstitler på den dystopiske romanen som til slutt ble hetende *1984* (utgitt 1949).

Karl Ove Knausgårds arbeidstittel på *Min kamp*-romanene var lenge *Argentina*, fordi “Å flytte til Argentina vil for meg være som å flytte inn i en roman” (sitert fra *Dagbladet* 27. mai 2010 s. 32).

Arie

En solo-sang i f.eks. et oratorium eller en opera.

Arkaisme

(_litterær_praksis) Fra gresk “archaios”: “opprinnelig”, “gammel”. Et begrep/ord som forekommer i en tekst og som tilhører en mye eldre tid enn teksten for øvrig.

Arkaisering innebærer at en forfatter bevisst gjør språket sitt arkaisk, gammeldags. Noe er skrevet med en langt eldre språkform enn den som tilhører forfatterens samtid.

At den polske forfatteren Witold Gombrowicz’ roman *Trans-Atlantyk* (1953) “er skrevet på 1600-talls polsk bare understreker latterliggjøringen [av det polske emigrantmiljøet i Argentina] – 1600-tallet er Polens gullalder.” (*Morgenbladet* 18.–24. januar 2008 s. 27)

Armarium

I middelalderen betegnelse på et veggskap til å oppbevare bøker i (Rehm 1991 s. 13).

“A wooden cupboard or free-standing piece of furniture with shelves and doors, first used to store scrolls and eventually manuscripts and books. Known to have existed during the Roman Empire, armaria were used in medieval monasteries until the end of the Renaissance.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

En “armarian” er personen “charged with keeping the manuscripts and books owned by a medieval monastery in good order and repair, also responsible for maintaining an accurate catalog of the library’s contents. It was also the armarian’s duty to keep the scribes and illuminators in the scriptorium well supplied with parchment, vellum, pens, ink, pigments, gold and silver leaf, and other materials needed to copy, illustrate, and bind books by hand. Synonymous with armarius.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Arrangement

“A portion of a musical work, or an entire work, rewritten for a medium of performance or for a market other than the one for which the original was intended (synonymous in this sense with transcription); or a simplified or amplified version of a musical composition, written for the same medium. In AACR2 [= katalogiseringsregler], an arrangement is, as a general rule, cataloged under the name of the composer, with an added entry under the name of the arranger.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

En arrangør er en person som “transforms an entire musical work, or a major portion of such a work, to a medium of performance other than the one intended by the original composer, or who extends or simplifies a work in the same medium, retaining a substantial amount of the original musical structure. In AACR2, an arrangement is, as a general rule, cataloged under the name of the composer, with an added entry under the name of the arranger.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Art deco

En estetikk eller stilretning som var spesielt utbredt på 1920- og 1930-tallet, påvirket av blant annet abstrakt, dekorativ kunst (med rette linjer og skarpe kanter) og ekspresjonismen.

Den amerikanske filmføljetongen Flash Gordon (med Buster Crabbe i hovedrollen), som hadde sin første episode i 1935, brukte art deco-design (<http://www.screeningthepast.com/2011/11/flash-gordon-and-the-1930s-and-40s-science-fiction-serial/>; lesedato 26.09.19). Det samme gjelder noen interiører i TV-serien *Boardwalk Empire* (2010-14; skapt av Terence Winter m.fl.).

Noen av de eldste Batman-tegneseriene bruker art deco-estetikk.

Intro-sekvensen i TV-serien Agatha Christie's Poirot (1989-2013, med David Suchet i hovedrollen) er typisk art deco.

Den mest kjente bygningen i denne stilen er The Chrysler Building (1930) i New York.

Artotek

Et sted der folk kan låne kunstverk, f.eks. bilder til å henge på veggen hjemme. Kan inngå i et biblioteks virksomhet (Rehm 1991 s. 13). “Artoteket er en samling unike kunstverk av kjente kunstnere. Samlingen er utvidet med en stor kunstgave fra Statoil. Kunstverkene kan lånes med hjem og henges opp i din egen stue. For å låne bilder må du ha lånekort fra Asker bibliotek. Lånetiden er 8 uker. Bestill bildet du ønsker via nettsiden. Vi gir beskjed når du kan hente det. Fremover vil du stadig finne flere kunstverk i Artoteket.” (<http://www.askerbibliotek.no/artotek/>; lesedato 09.03.15).

Assonans

(_litterær_praksis)

Vokalrim, ofte som innrim i dikt. Trykkstunge vokaler i to eller flere ord rimer på hverandre. “[L]ydlig samklang mellom like eller lignende lyder i trykksterke stavelser uavhengig av plassering i ordene” (Claudi 2010 s. 35). Assonansen kan være vokalisk eller konsonantisk.

Asyndeton

(_litterær_praksis) Setninger som stilles sammen uten bindeord som “og”, “men” osv.

Bruk av asyndeton kan skape en opphakkert rytme, en visjon av en fragmentert verden (Cressot og James 1983 s. 243).

Athenaeum

“The temple of Athena, goddess of knowledge and learning, where scholars and writers met in the city of Athens in ancient Greece to exchange ideas. In early 19th-century New England, the name was applied to certain proprietary libraries, reading rooms, and buildings containing libraries. The Redwood Library & Athenaeum in Newport, Rhode Island, is the oldest surviving library of this kind in the United States.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Attribusjon

[Hvordan hvem som er forfatteren av et skrift kan innsirkles og bestemmes.]

Aubade

(_sjanger, _lyrikk)

“Poem written to celebrate the dawn e.g. *The Sun Rising* by John Donne.” (http://www.poetsgraves.co.uk/glossary_of_poetic_terms.htm; lesedato 11.12.12)

Authoringprogram

(_dataspill) Et program som gjør det for en enkeltperson å lage enkle dataspill. Et eksempel og en av de første som ble solgt, var *Shoot-'em-Up Construction Kit* (1987), ofte forkortet SEUCK, utgitt av Palace Software (Wirsig 2003 s. 407). Når er bruker et authoringprogram, trengs det ikke kunnskaper i et programmeringsspråk.

Autodidakt

En selvlært person, dvs. en som ikke har hatt undervisning innen et emne, men har lært seg mye om det på egen hånd. En som har tilegnet seg viten og litterær smak gjennom selvstudium.

Den engelske dikteren Thomas Cooper ble født i 1805 og fikk ikke skolegang. Han prøvde å lære seg selv å lese, og lyktes så godt at han i 20-årsalderen i tillegg til å lese engelsk delvis kunne klare å forstå tekster på både fransk, latin, gresk og hebraisk. Han kunne utenat Miltons epos *Paradise Lost* og sju av Shakespeares skuespill. Cooper leste i ledige stunder om dagen, også under måltider, og ofte om natta. Og han resiterte tekster for seg selv mens han arbeidet som skomaker (gjengitt etter Quinsat 1990 s. 273).

Fans er eksempler på autodidakter som kan opparbeide enormt mye kunnskap om et emne, f.eks. om *Lord of the Rings*-universet. De driver et “selvstudium” for å utvide sin viten og utvikle sin smak (SPoKK 1997 s. 57).

Autograf

Fra gresk: “autos”: “selv” og “grafein”: “skrive”. Håndskrevet navnetrekk skrevet av en person, og som er unikt (ingen andre skriver nøyaktig slik).

Noen mener at det er mulig å si noe sikkert om en persons egenskaper gjennom å studere personens håndskrift, og spesielt autografen.

I romanen *Historien* av den italienske forfatteren Elsa Morante heter det om en av personene: “Underskriften hans var forsynt med mange krøller og var så stor at den opptok hele bredden av arket, akkurat slik som underskriftene til Benito Mussolini og Gabriel D’Annunzio.” (Morante 2000 s. 395)

“I England ble den første auksjonen som utelukkende omfattet signerte dokumenter, holdt av Sotheby’s i 1819. I årene 1821-1830 ble det holdt elleve store autografauksjoner i England, og i perioden 1871-1880 var antallet steget til 53. I Frankrike begynte også interessen å ta av rundt 1820, og i perioden 1825-1859 er det anslått at rundt regnet 70 000 signerte dokumenter gikk under hammeren.” (Sørensen 2009 s. 242)

Den tyske fysiologen Carl Ludwig innførte den autografiske metode i fysiologien ved hjelp av et apparat som het kymograf.

Automapping

(_ dataspill) Dataspilllets automatiske visning av et kart med veier, steder og gjenstander. Dermed kan spilleren vite hvor hun/han befinner seg til enhver tid (Wirsig 2003 s. 41-42).

Avhandling

(_ sjanger, _ sakprosa) En forholdsvis lang tekst preget av metodisk-systematisk argumentasjon i et forsøk på å finne fram til sannhet om et emne. “I avhandlinga dreiar det seg om å publisere og få fram kunnskap som kan generaliserast [...] avhandlinga inneber omfattande problemdrøfting og går ut frå tidlegare forskning [...] forskaren er styrt av vitenskapens eigne krav” (Grepstad 1997 s. 510).

En sammenlegningsavhandling består av en rekke artikler. En slik artikkel-avhandling består vanligvis av ca. 4-5 artikler (Sørensen 2002 s. 3).

Eksempler på avhandlinger:

Blaise Pascal: *Avhandling om det aritmetiske triangel* (1653)

Jean-Jacques Rousseau: *Om ulikheten mellom menneskene: Dens opprinnelse og grunnlag* (1755)

Avisartikkel

Beskrivelse og forsøk på å forstå en hendelse, publisert i en avis. En presentasjon av en hendelse der journalisten også prøver å avsløre årsakssammenhenger som ikke er helt oppe i dagen. Mange undersjangrer, f.eks. lederartikkel og petitartikkel.

Aviskronikk

En artikkel, ofte publisert på en bestemt side i en avis. Artikkelen er kunnskapsbasert, men med skriverens (skriverens) analyser og refleksjoner. De fleste aviskronikker skrives av fagfolk eller renommerte journalister.

Avisnotis

En svært kort informativ tekst i en avis (noen få linjer, ett kort avsnitt). Språket er saklig, og kan minne om telegramstil. Det gis ingen kommentarer til innholdet. Tekstene besvarer kjernespørsmålene: Hva, hvordan, når, hvor? I mindre grad: Hvorfor? En avisnotis må være forståelig selv om den er svært kortfattede. Kan være humoristisk (f.eks. en avisand).

Avisreportasje

(_sjanger) En relativt kort tekst basert på en reporters tilstedeværelse og opplevelser i en (mer eller mindre dramatisk) situasjon. Hendelsene gjenfortelles og vises ofte i bilder. Journalisten prøver å få leseren til å “medoppleve” det som

skjedde. Det går alltid tydelig fram når og hvor begivenheten i reportasjen har funnet sted. Ofte en spesiell vinkling på informasjonen, “farging” av en sak for å levendegjøre den. Et direkte vitnesbyrd om hva som skjedde, ble sagt osv.

Det kan skilles mellom tre typer reportasje: den tidløse (eller nesten tidløse), den tidsaktuelle (aktuelle emner i den måneden, det året eller tiåret artikkelen skrives) og den dagsaktuelle reportasjen. Den tidløse artikkelen kan f.eks. handle om eksistensielle problemer som det å finne en partner eller å dø, og teksten er skrevet slik at den tar opp det antatt eviggyldige ved temaet. På 1960-tallet oppstod det i USA en type reportasje-journalistikk som ble kalt “new journalism”. Tom Wolfe var en av de fremste representantene for denne journalistikken, som er rik på detaljer og journalistens subjektive oppfatninger.

En undersjanger av avisreportasje er bl.a. feature-reportasje.

Avlatsbrev

Vanligvis ettbladstrykk. Fra 1400-tallet lagd med tresnitt, med løfte om fullstendig syndsforlatelse (Rehm 1991 s. 2).

Avrimer

Fransk: “dérimeur”. Aktiviteten kalles på fransk “dérimage” (Quinsat 1990 s. 154).

Sveitseren Johann Jakob Bodmer oversatte og publiserte på 1700-tallet den engelske dikteren John Miltons epos *Paradise Lost* (1667) på prosa (Gallo 2012 s. 106).

Avsidesreplikk

(litterær_praksis_) En replikk som sies til publikum av en person i et skuespill uten at andre på scenen hører det, dvs. som om personen sier noe til seg selv (tenker høyt).

Avtalt_samtidig_publicisering

“Om Alfred Russel Wallace hadde sendt en artikkel til trykking litt raskere, kunne europeisk historie blitt en annen. [...] I et skur på Molukkene lå en ung og ubemidlet naturforsker, Alfred Russel Wallace, matt etter uker med malaria, og grublet over hva som kunne være drivkraften i den utviklingen som åpenbart pågikk i naturen. Plutselig slo det ned i ham: Dyr føder for mange unger til at alle kan leve opp. Det er ikke tilfeldig hvilke individer som overlever – de som er “best skikket” vil ha størst sjanser hele tiden. Wallace hadde oppdaget ideen om evolusjon ved “naturlig utvalg” – seleksjonsteorien. [...] Darwin hadde arbeidet i det stille gjennom nesten tyve år med nøyaktig den samme ideen. Nå opplevde han alle forskeres mareritt: en annen hadde kommet ham i forkjøpet. Saken ble løst ved at Wallaces artikkel og en kort presentasjon av Darwins pågående arbeid ble offentliggjort samtidig i London.” (Markus Lindholm i *Morgenbladet* 13.–19. juni 2008 s. 19)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>